

SOCIAL ARV OG MØNSTERBRYDERE

Det pædagogiske arbejde med udsatte børn

Professionshøjskolen UCC Frøbel

Skrevet af: Anja Pedersen

Pædagogik – 7. semester

Eksaminator: Kira Saaby Christensen

1.0 INDLEDNING	2
1.1 PROBLEMFOMULERING.....	2
2.0 METODEOVERVEJELSER OG AFGRÆNSNINGER.....	3
3.0 UDSATTE BØRN.....	4
4.0 SOCIAL ARV SOM BEGREB	4
5.0 DET PÆDAGOGISKE ARBEJDE MED UDSATTE BØRN.....	5
5.1 MØNSTERBRYDNING OG RESILIENS	5
5.2 OPLEVELSE AF SAMMENHÆNG	6
5.3 DISKUSSION AF PÆDAGOGENS HANDLEMULIGHEDER OG BEGRÆNSNINGER	8
6.0 KONKLUSION.....	9
7.0 LITTERATURLISTE	10

1.0 Indledning

Jeg har valgt at beskæftige mig med den pædagogiske indsats overfor socialt udsatte, da jeg finder det relevant i relation til arbejdet i den pædagogiske profession. Det har længe været kendt, at det har betydning for voksenlivet, hvilken opvækst man har haft som barn. Det er igennem tiden blevet belyst ved flere undersøgelser, at menneskelige relationer og begivenheder har omfattende betydning for det voksne menneskes socialisering i samfundet.¹ Social arv vil sige, at et menneske overtager viden, holdninger og personlighedstræk fra forældrene gennem opvæksten. Medmindre dette mønster brydes, videreføres disse personkarakteristika gennem generationer.²

Det diskuteres blandt pædagoger, hvordan barnet bedst støttes til at bryde med den sociale arv, og hvorvidt det er muligt som pædagog at gøre en forskel, således den sociale arv kan brydes.

I takt med samfundets udvikling og det fakta, at de fleste børn tilbringer store dele af deres tid i daginstitutionen, er det også ensbetydende med, at pædagogens rolle er ændret og blevet væsentlig større i forhold til barnets opvækst og udvikling. Pædagogen har derfor en central rolle, når der er tale om at hjælpe et udsat barn med at bryde den sociale arv. I den pædagogiske praksis er der mulighed for at gøre en forskel for barnet gennem personlige relationer. Specielt for udsatte børn kan det være afgørende at have andre voksne af betydning end forældrene at se op til, spejle sig i og blive inspireret af for at styrke og støtte hans eller hendes positive udvikling.

Netop af denne grund finder jeg det interessant og relevant at se nærmere på hvilke muligheder og udfordringer, man som pædagog står overfor, og hvordan disse kan implementeres i praksis. Dette er således opgavens eksistensgrundlag, hvorfra opgavens perspektiv vil udspringe fra.

1.1 Problemformulering

Mange udsatte børn har svært ved at bryde den sociale arv af forskellige årsager. Den pædagogiske profession kan afhjælpe dette problem, omend metoden, hvorpå en pædagog kan hjælpe, ikke synes veldefineret, hvorfor jeg har konstrueret et hovedspørgsmål, der sætter fokus på denne problemstilling: *Hvordan kan pædagogen i praksis hjælpe det udsatte barn med at bryde den negative sociale arv og blive mønsterbryder?*

---

¹ Christensen, Vagn og Schak, Anne (1997), side 14

² Sørensen, Mazanti Kjeld (2001), side 38

2.0 Metodeovervejelser og afgrænsninger

I opgaven er anvendt litteratur med relevans for at belyse, hvordan pædagogen bedst muligt kan arbejde med udsatte børn i forhold til at bryde med den sociale arv og derved blive såkaldte mønsterbrydere.

Indledningsvist defineres begreberne *udsatte børn* og *social arv*. Der eksisterer mange udlægninger samt definitioner af disse, og da begreberne er gennemgående i opgaven, er det essentielt at forstå i hvilken betydning, at de anvendes til belysning af problemformuleringen.

Til at forklare begrebet *udsatte børn*, anvendes Socialforskningsinstituttets rapport ”Socialt udsatte børn – identifikation, viden og handlemuligheder i daginstitutioner” af Niels Ploug fra 2007.

Til at definere begrebet *social arv* benyttes viden fra fagbøger, og derudover anvendes Bente Jensens undersøgelse af social arv i daginstitutioner fra 2005,³ da begrebet kort og præcist defineres her, samtidig med at diversiteten i begrebet tydeliggøres.

Herefter redegøres for Jytte Birk Sørensens opfattelse af begrebet *resiliens*, hvilket benyttes til at analysere og reflektere over, hvilke handlemuligheder pædagogen har i forhold til at støtte og hjælpe det udsatte barn i processen vedrørende at bryde den sociale arv. Samtidig præsenteres begrebet mønsterbryder og en betydning heraf vil eksemplificeres.

Yderligere vil Aaron Antonovskys teori om *oplevelse af sammenhæng* blive inddraget. Denne teori bruges til at belyse, hvilke evner og egenskaber barnet skal udrustes med, således denne på bedste vis kan optimere mulighederne for et mønsterbrud.

Dernæst vil diskussion omhandlende de muligheder og begrænsninger pædagogen står overfor i arbejdet med udsatte børn indenfor det pædagogiske felt fremkomme.

Opgaven afsluttes med en konklusion, hvor opgaven opsummeres med udgangspunkt i den til opgaven opstillede problemformulering med henblik på besvarelse af hovedspørgsmålet.

Grundet opgavens omfang, vil der ikke blive gået i detaljer med de forskellige grader for udsathed, tilsvarende beskrives den relevante del af teorien vedrørende social arv, mønsterbrydning, resiliens og relationer, som kan bidrage til at skildre pædagogens muligheder og begrænsninger.

---

³ ”Kan daginstitutionen gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og social arv”

3.0 Udsatte børn

Udsatte børn er et bredt begreb, hvorfor det kan være svært at definere. Socialforskningsinstituttet har i deres rapport ”*Socialt udsatte børn – identifikation, viden og handlemuligheder i daginstitutioner*” defineret det at være udsat således: ”*Social udsathed opstår når risikofaktorer i bestemte kombinationer optræder over længere tid.*”⁴

Det betyder at, der skal være flere faktorer tilstede som tilsammen bidrager til, at barnet bliver udsat, således der sker en ophobning af belastninger, hvilket sætter barnet i en udsat position.

4.0 Social arv som begreb

Social arv bygger på at forskellige former for ulighed og barriere, der begrænser en positiv udvikling kan gå i arv fra forældre til børn. Den sociale arv handler om, hvordan barnets opvækstbetingelser medvirker til at forme dets livschancer og fremtidige muligheder i voksenlivet. Begrebet beskriver, hvordan vi som regel går i forældrenes fodspor i forhold til eksempelvis uddannelse, social status, vaner, psykologiske mestringsstrategier, ressourcer og netværk.⁵

Social arv fremtræder ofte i en negativ forstand, hertil mener Bente Jensen, at social arv ikke blot skal ses som noget negativt. Bente Jensen mener, at det er vigtigt at social arv ses i et bredere perspektiv der også indeholder positive elementer. I undersøgelsen ”*Kan daginstitutionen gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og social arv*” fra 2005 beskriver Bente Jensen det således: ”*Social arv kan forstås både i en positiv og en negativ betydning. I den positive betydning overtager børn reaktionsmønstre fra forældrenes positive livsomstændigheder og fører dem videre ad en positiv udviklingslinje. I den negative betydning overtager børnene forældrenes negative livsomstændigheder og fører dem videre ad en negativ udviklingslinje.*”⁶

Samtidig mener Bente Jensen dog, at der ikke er noget konkret belæg for, at forældrenes sociale arv videreføres til deres børn. Bente Jensen er af den overbevisning, at samspillet mellem barnet, familien og intuitionen herunder pædagogen kan have en udslagsgivende effekt på barnets udvikling, og i hvor stor grad forældrenes sociale arv vil påvirke barnet på længere sigt.

---

⁴ Ploug, Niels (2007), side 15

⁵ Sørensen, Jytte Birk (2007), side 12

⁶ Jensen, Bente (2005) side 31

5.0 Det pædagogiske arbejde med udsatte børn

5.1 Mønsterbrydning og resiliens

Betegnelsen mønsterbryder udspringer af forskning om den negative sociale arv, da ikke alle individer internaliserer forældrenes sociokulturelle og psykosociale livsvilkår. Nogen individer formår at skabe bedre livsvilkår, eksempelvis gennem bedre uddannelse end forældrene, og på denne måde bryde med den negative sociale arv – deraf opstår begrebet mønsterbryder.⁷

For at undersøge pædagogens muligheder og begrænsninger, vil der her sættes fokus på betydningen af resiliens i forhold til individets chancer for at bryde med den sociale arv.

Resiliens betyder genopretning af oprindelig tilstand efter fysisk belastning og den menneskelige evne til bedre at kunne mestre livet. Ifølge Jytte Birk Sørensen defineres begrebet som følgende:

*”Resiliens er processer, der bevirker, at udviklingen når et tilfredsstillende resultat, til trods for at barnet har erfaringer med situationer, der indebærer relativt høj risiko for at udvikle problemer eller for afvigelser.”*⁸

Resilienstænkningen knytter sig til barnet som befinder sig i vanskelige livssituationer med stor risiko for problemudvikling og generelt ringe livsbetingelser på sigt. For pædagogen handler det om at opnå indsigt i, hvordan barnet kan støttes i at udvikle strategier, så det magter vanskeligheder på en konstruktiv og mestringsfremmende måde.⁹

Meget tyder på, at barnets medfødte potentiale – altså personlige ressourcer samt barnets sociale ressourcer i form af relationer til andre – er central i forhold til at styrke barnets resiliens. Med denne forståelse flyttes perspektivet fra en individorienteret forståelse til en mere relationsorienteret forståelse. Det betyder, at pædagogens rolle i forhold til opbyggelse af relationer er altafgørende for en positiv trivsel og udvikling. Når pædagogen skal hjælpe og støtte det udsatte barn med at bryde de hidtil erhvervede mønstre, kan viden om resiliens og mønsterbrydning være en fordel. Ved at omsætte teorier til praksis, giver det pædagogen redskaber til kvalificeret og systematiseret at arbejde med barnet. For at give bedst mulig støtte og arbejde med barnet, er det vigtigt at se barnet ud fra dets aktuelle livssituation. I henhold til dette synes det væsentligt ikke blot at se barnet som et objekt, men derimod se på barnet ud fra et helhedssyn, herunder blandt andet opvækstvilkår, familie, relationer og miljø. På denne måde skabes bedst mulige betingelser for udvikling gennem den pædagogiske praksis. Når barnet i dag tilbringer store dele af deres dag i institutionen, giver det pædagogen stor mulighed for at få indsigt i og viden omkring barnet, hvorfor det er en

---

⁷ Sørensen, Jytte Birk (2007), side 20

⁸ Sørensen, Jytte Birk (2007), side 25

⁹ Sørensen, Jytte Birk (2007), side 26

betydningsfuld faktor, at pædagogen skaber en god relation til barnet. Når pædagogen skal skabe en positiv relation til barnet, bygger det på omsorg, øget opmærksomhed og samvær. Det stiller store krav til pædagogens rolle og ansvar, da det kan være svært at danne en værdifuld relation til et barn som måske har haft oplevelser af nederlag, konflikter og en følelse af ikke at være tilstrækkelig. For at skabe en god relation som betydningsfuld voksen, kræves det, at barnet føler sig set, hørt og respekteret samt føler sig mødt af den voksne i en ligeværdig relation.¹⁰ Pædagogen kan have nok så gode intentioner i forhold til relationsdannelse med det enkelte barn, men at være en betydningsfuld voksen for et udsat barn er noget pædagogen skal kvalificeres til ud fra den oplevelse barnet får af at være sammen med den voksne.

En betydnings- og tillidsfuld relation til barnet er således et vigtigt redskab der kan bidrage til at styrke barnets resiliens. Opnår man den gode relation og kontakt til barnet kan det være med til, at påvirke barnets udvikling eksempelvis i forhold til de øvrige fornødne kompetencer der skal til for at kunne begå sig i samfundets forskellige arenaer, heriblandt institutionen.

5.2 Oplevelse af sammenhæng

Sociologen Aaron Antonovsky kommer ind på begreberne *oplevelse af sammenhæng (OAS)*. En teori der bygger på hvordan individet mestrer eget liv, og på denne måde bevarer og udvikler evnen til at leve et kvalitetsrigt liv ud fra dets egne betingelser og rammer.

OAS er et udtryk for, at det er afgørende, at individet har en følelse af at kunne håndtere sit liv og samtidig opleve, at det har mening. Dertil nævner Antonovsky de tre begreber: *Begribelighed, håndterbarhed og meningsfuldhed*.¹¹

Begrebet begribelighed¹² skal forstås på den måde, at individet har en forståelse af sine omgivelser og forventninger til sig selv, og samtidig har en forudsigelig hverdag, hvor der er mere overskud og energi til at tackle de eventuelle skadelige begivenheder, der måtte opstå.

Håndterbarhed¹³ handler om, at individet stoler på sig selv, sine evner til at handle og føler, at have de fornødne midler til at kunne klare opgaver og dilemmaer.

Meningsfuldhed¹⁴ skal ses som, at individet kan imødekomme og er motiveret til at engagere sig i de ting der foregår omkring sig, og samtidig føler sig som en del af sammenhængen.

---

¹⁰ Broeng, Susanne, (2007), side 394

¹¹ Aaron, Antonovsky (2004), side 37

¹² Aaron, Antonovsky (2004), side 35

¹³ Aaron, Antonovsky (2004), side 35 ff.

¹⁴ Aaron, Antonovsky (2004), side 36

Disse begreber spiller en stor rolle i individets opfattelse af eget liv samt mestringen af det.

Når et menneske er en god overlever, er det i følge Antonovsky, fordi det mestre tilværelsen og har en stærk oplevelse af sammenhæng. Mennesket er handlekraftigt og oplever sig selv som aktør i håndteringen af egen tilværelse. Netop dette karakteriserer en mønsterbryder, da individet ikke har givet op, men agter selv at have indflydelse på dets liv og fremtid. Når individet oplever mening med tilværelsen, opstår en positiv selvfølelse samt følelsen af selv at kunne gøre en forskel.

Det er interessant at anvende Antonovskys teori på det udsatte barn, der vil kunne bruge pædagogens hjælp og støtte til bedre at kunne mestre tilværelsen og opnå følelsen af, at livet giver mening. Udsatte børn vil muligvis i en vis udstrækning mangle det Antonovskys elementer indebære, hvorfor opbyggelsen af en positiv selvfølelse er essentiel for barnets udvikling. Disse børn oplever en mangel af sammenhæng i livets mange facetter, og dette er vigtigt at besidde, når individet skal kunne mestre og overskue eget liv. I henhold til Antonovskys teori kunne man forestille sig, at et udsat barn har svært ved at se en mening med tilværelsen og er let tilbøjelig til at få følelsen af tomhed og ligegyldighed. Når et udsat barn går rundt med sådanne følelser, kan situationer, der for andre virker lige til, blive uoverskuelige, og barnet får svært ved at leve op til de krav og forventninger som omgivelserne stiller til det. Hvis man som pædagog på en hensigtsmæssig måde skal hjælpe disse børn med at opbygge en positiv selvfølelse, opnå en oplevelse af sammenhæng i hverdagen og følelsen af at kunne mestre sit eget liv, kan pædagogen forsøge at skabe en struktur i hverdagen. Det handler om at skabe en tryk og forudsigelig hverdag, hvor barnet kan stole på, at der ikke er store udsving. På denne måde bliver hverdagen mere håndgribelig. Pædagogen kan være med til at styrke barnets mestring, ved at hjælpe barnet med at træffe betydningsfulde valg. Valg der har indflydelse på egen hverdag, eksempelvis aktiviteter i institutionen. I henhold til dette kunne det være en idé, sammen med barnet at lave en plan over hverdagen i institutionen, uden at stille for store krav til dem og deres valg. Ved at gøre dette, kan det muligvis give barnet følelsen af selvbestemmelse og følelsen af at styrer eget liv, uden barnet føler, at det bliver påtvunget. Hvis man skal opnå en struktureret hverdag i institutionen kunne det også være at foretrække at barnet havde nogle fastlagte aktiviteter ugentlig, som naturligvis er af interesse for barnet. Barnet skal gøres til entreprenør i eget liv. På denne måde kan pædagogen være med til at styrke barnets positive selvfølelse, hvilket kan føre til en bedre mestring af de små begivenheder i hverdagen og større begivenheder på sigt fordi barnet har erhvervet sig de fornødne kompetencer det kræver at kunne mestre eget liv og tilværelse.

Begribelig, håndterbarhed og meningsfuldhed kan give barnet en indre ro, styrke og tro på sig selv som man kan forestille sig kan være en grobund for at bryde med sin sociale arv.

En væsentlig faktor i processen er, at pædagogen husker at tilpasse støtten til den enkelte, så den retter sig mod det enkelte barns behov. Samtidig kan det ses som en væsentlighed at tage udgangspunkt i de ressourcer og kompetencer barnet allerede besidder i forvejen.

I arbejdet med at give barnet en oplevelse af sammenhang og styrke barnets resiliens kan pædagogen ydermere hjælpe ved at udvise stabilitet og tryghed gennem en god relation. I etablering af den gode relation kan pædagogen vise sig tilgængelig og med oprigtig interesse.

5.3 Diskussion af pædagogens handlemuligheder og begrænsninger

Grundet vores institutionelle samfund, tilbringer stort set alle børn store dele af deres dag i institutioner. Pædagogen har derfor en betydningsfuld rolle i barnets socialisering, når det drejer sig om barnets trivsel og mulighed for positiv udvikling. Når pædagogen skal arbejde bedst muligt med det udsatte barn sker det blandt andet ved at omsætte teoretisk viden til pædagogisk praksis med udgangspunkt i det enkelte barns behov gennem et helhedssyn. Pædagogen har både ansvar og mulighed for at tilbyde sig som den betydningsfulde voksen barnet har brug for til at kunne udvikle sig og trives. Selvom man som pædagog har en bred teoretisk viden om social arv og udsatte børn, skal man dog huske på, at dette ikke altid er tilstrækkeligt i det konkrete arbejde med barnet. Det er en nødvendighed at kunne indgå i en troværdig, stabil og betydningsfuld relation. Dette kan blandt andet gøres ved at være åben og møde barnet på dennes betingelser og præmisser. Pædagogen kan eksempelvis have fokus på *det fælles tredje*, som er et begreb til brug i relationsarbejdet. Det fælles tredje opstår når to parter ud fra hver deres position og perspektiv forholder sig til det samme emne. Man kan sige at pædagogen med det fælles tredje har mulighed for at skabe et fælles grundlag som kan omhandle eksempelvis ting, oplevelser, følelser eller begivenheder. Pædagogen skal altså vise interesse og være lydhør overfor barnets interesser, således der på denne måde skabes grobund for en positiv relation pædagog og barn i mellem. Som nævnt tidligere kan være vanskeligt for pædagogen at oprette en tillidsfuld relation til et individ der måske flere gange har været udsat for svigt og generelt har en mistillid til omverdenen. En anden problematik for pædagogen kunne være, at nogle børn kan have stillet barrierer op, hvorfor disse kan have svært ved at lukke andre mennesker ind på grund af frygten for endnu et svigt. Det kan ydermere være en udfordring for pædagogen, som ikke selv har oplevet nogle former for svigt eller større problemer i egen opvækst, at relatere sig til det pågældende barn.

Man kan diskutere sig frem til at for at imødekomme nogle af de udfordringer, der opstår i arbejdet med udsatte børn, skal pædagogen huske på at reflektere over egen praksis. Individet agere ofte ud fra egen forforståelse, som er bestemmende for hvordan pædagogen handler i praksis. Når pædagogen er reflektiv over egen praksis kan det skabe bedre vilkår for arbejdet med barnet. Igennem opgaven er stillet teorier op, som pædagogen kan bruge som metoder og redskaber i arbejdet med barnet, der gerne skulle opnå en positiv udvikling. Viden om disse kan være væsentlig, men samtidig skal der også passes på, at disse ikke anvendes for målorienteret, da pædagogen skal huske på, at alle individer er unikke og har brug for hver sin individuelle indsats, jævnført Bente Jensens tanker om diversitet. Endnu engang er det her betydningen af relationen kommer ind, da kendskabet til barnet giver pædagogen større indsigt i, hvilken tilgang der passer bedst til det enkelte barn, således denne opnår størst mulig chance for et vellykket mønsterbrud.

6.0 Konklusion

Jeg har i denne opgave beskæftiget mig med pædagogens rolle i forhold til arbejdet med udsatte børn og i hvilken grad, det er muligt at hjælpe med at bryde den negative sociale arv.

Barndommen er med til at skabe den, individet vokser op og bliver, og den måde individet socialiseres på i samfundet derfor har pædagogen en altafgørende rolle i forhold til det udsatte barn. Det kan konkluderes, at arbejdet med børns sociale arv først og fremmest bygger på en god og positiv relation til barnet. En god relation til barnet vil skabe grundlag for et pædagogisk arbejde, hvor pædagogen kan arbejde med barnet ved, at opbygge dets mentale styrke og støtte barnet i dets udvikling. Potentielle mønsterbrydere har brug for mennesker, med betydning, fordi de har troet på, støttet og inspireret barnet igennem deres engagement, og fordi de har været i stand til at se gennem barnets facader og haft en tro på, at barnet kan bryde med vante mønstre.

En af måderne pædagogen kan arbejde på sker med udgangspunkt i teorierne om resiliens og OAS. Disse teorier omhandle processer og faktorer, som pædagogen kan understøtte og arbejde ud fra, og som vil kunne hjælpe det udsatte barn på vej til at bryde den sociale arv.

I arbejdet med at hjælpe det udsatte barn med at bryde med den sociale arv skal pædagogen huske på at være reflektiv over egen gørem og laden da det skaber bedre vilkår for arbejdet i praksis.

7.0 Litteraturliste

Primær litteratur

Antonovsky, Aaron. (2002). *Helbredets mysterium*. Hans Reitzels Forlag, København.

Broeng, Susanne (2007). "Pædagogen i socialt arbejde" *Social indsigt for pædagoger*, Grit Niklasson (red.), Kapitel 10, side 363-407. Frydenlund, København,

Jensen, Bente (2005). *Kan daginstitutionen gøre en forskel? – fra forskning om institutioner set i lyset af et kompetence og eksklusionsperspektiv*. Dansk Pædagogisk Universitetsforlag, København.

Ploug, Niels (2007). *Socialt udsatte børn – Identifikation, viden og handlemuligheder i daginstitutionerne*. SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd, København.

Schou, Carsten (2011). "Familieliv og institutionsliv" – *Samfundet i pædagogisk arbejde – et sociologisk perspektiv*. Akademisk Forlag, København.

Sørensen, Jytte Birk (2007). *Støt mestring – bryd mønstre*. Dafolo, Frederikshavn.

Sekundær litteratur

Andersen, Flemming (2004). "Relationen, det fælles tredje og det personlige narrative" – *Relationer i teori og praksis*. Tom Ritchie (red.) Billesø & Baltzer, København.

Christensen, Vagn og Schak, Anne (1997). *Børn og den nye sociale arv*. Fremad, København.

Brønsted, Lone Bæk, Christina Jørgensen, Martha Mottelson og Lars Jakob Muschinsky (2014). *Ny pædagogisk opslagsbog*. Hans Reitzels Forlag, København.

Elsborg, Steen, Trine Juul Hansen og Vagn Rabøl Hansen (1999). *Den sociale arv og mønsterbrydere*. Danmarks Pædagogiske Institut, København.

Sørensen, Mazanti Kjeld (2001). "Identitetens datomærkning" – *Ungdomssociologi*. Flemming Balvig Christoffersen, Mogens Nygaard m.fl. (red.) Side 10-46. Columbus, København.